

Szklana architektura w perspektywie antropologicznej

dr inż. arch. Joanna Krajewska

Abstrakt wystąpienia z dn. 24 marca 2022

Realizacja coraz większej liczby budynków o przeszklonych elewacjach, która ma miejsce na całym świecie od końca XX wieku, zwłaszcza w dużych miastach o znaczeniu globalnym lub tych pretendujących do roli metropolii, sprawia, iż coraz więcej osób doświadcza na co dzień przestrzeni miejskiej za pośrednictwem transparentnej przegrody. Refleksje związane z obserwacją tego zjawiska, a także zainteresowanie dużym potencjałem znaczeniowym szkła jako materiału architektonicznego, skłoniły autorkę do podjęcia badań z zakresu antropologii architektury.

Analiza semantyki szkła stosowanego w architekturze została dokonana na podstawie kwerendy bibliograficznej (m.in. Bieńczyk 2015, Foucault 2009, Norberg-Schulz 1999, Scheerbart 1914, Wala 2017). Przeanalizowano znaczenie, jakie miało stosowanie transparentnego materiału od czasów budowy gotyckich katedr (m.in. we Francji, gdzie wzrastała rola mieszczaństwa i umacniała się władza królewska), przez początki tzw. szklanej architektury datowane na okres powstania Pałacu Kryształowego w Londynie (proj. J. Paxton, 1851 r.) z okazji Wielkiej Wystawy Przemysłu Wszystkich Narodów w 1851 roku, okres modernizmu z minimalistycznymi realizacjami m.in. Ludwiga Miesa van der Rohe (np. dom podmiejski Farnsworth House z 1951 r.), aż do epoki globalizacji i realizacji szklanych wieżowców-ikon (m.in. The Shard w Londynie, proj. RPBW Architects, 2012 r.).

Celem poznania doświadczeń stałych użytkowników budynku o przeszklonych elewacjach dokonano studium przypadku, na które wybrano otwarty w 2012 roku gmach Akademii Sztuk Pięknych im. Eugeniusza Gepperta we Wrocławiu autorstwa Pracowni Architektury Głowacki. Siedmiokondygnacyjny obiekt nazwany *Centrum Sztuk Użytkowych. Centrum Innowacyjności* mieści pracownie artystyczne, sale dydaktyczne oraz mini-hutę szkła. Jedna strona L-kształtnego budynku, gdzie są zlokalizowane pracownie, wychodzi na ruchliwe skrzyżowanie, druga otwiera się na niewielki park. Wszystkie elewacje pokrywają modularne szklane panele.

Badania wśród użytkowników *Centrum* przeprowadzono metodą wywiadu kwestionariuszowego z elementami wywiadu swobodnego, wykonując kilkanaście rozmów wśród zróżnicowanej grupy osób. Dodatkowym narzędziem badawczym w terenie była obserwacja o różnym stopniu partycypacji. Ramę interpretacyjną badań stanowiły interdyscyplinarne studia literatury dotyczące m.in. sposobu sprawowania nadzoru w przeszklonym obiekcie, specyfiki dystansu proksemicznego, percepcji przestrzeni i architektury oraz odbioru szkła w połączeniu z naturą w kontekście mitu arkadyjskiego (m.in. Foucault 2009, Hall 1976, Pallasmaa 2012, Schama 1996, Sławek 2007). Empiryczne badania jakościowe dotyczyły: znaczenia miejsca, optymalnego światła do pracy, znaczenia przeszklenia, określenia odległości świata za oknem (dystans proksemiczny), odnosiły się też do relacji ze światem za oknem, relacji z ogrodem, zieleni we wnętrzu, oraz problemu intymności.

Semantyka szkła w architekturze pełna jest różnorodnych wątków interpretacyjnych. Dokonana analiza pozwoliła wyodrębnić szereg znaczeń, które w historii architektury wiążą się ze stosowaniem transparentnego medium, takich jak symbolika prestiżu, luksusu i manifestacja bogactwa, a także skojarzenie z nieśmiertelnością. Przez stulecia budowanie z wykorzystaniem szkła odzwierciedlało marzenia współczesnych – pragnienie doświadczenia obecności Boga, urzeczywistnienia mitu arkadyjskiego czy utopijnej, rewolucyjnej przemiany cywilizacyjnej. Ponadto stosowanie tego materiału łączy się z różnie rozumianą władzą (władza królewska, symbolika demokratycznych rządów, władza wzroku). Badania uwidocznily świetlistość jako tę cechę szkła, która od stuleci szczególnie fascynuje projektantów. Obecnie stosowanie przeszklonych elewacji, w połączeniu z formą wieżowca, symbolizuje nowoczesność i czyni ze szklanych biurowców przestrzenny znak globalizacji. Jednocześnie szkło, które pozwala stwarzać optyczne iluzje, i które można opisać jako stan graniczny materii, jest materiałem nie dającym egzystencjalnego oparcia, i może służyć jako metafora płynności czasów współczesnych. W relacji ze szkłem odbiorca jest zawsze w sytuacji zaangażowania.

Badania przeprowadzone wśród użytkowników budynku wykazały, iż dualistyczna natura szkła wpływa na odbiór transparentnej przegrody, która jednocześnie łączy i oddziela przestrzenie po obu jej stronach. Rozmowy wykazały, że dla większości osób miejsce pracy lub nauki ma znaczenie, choć jest przez nich różnie definiowane; potwierdziły także, iż

najbardziej korzystne środowisko pracy powstaje przez połączenie architektury (kultury) i zieleni (natury). W zależności od widoku za szybą świat zewnętrzny jawi się jako bezpieczny (widok niskobodźcowy, statyczny) lub wywołuje niepokój, rozproszenie uwagi oraz poczucie uwięzienia w sytuacji biernej obserwacji (widok wysokobodźcowy, dynamiczny). Ujawniony został aspekt przemocowy szklanej architektury przejawiający się zarówno poprzez opresyjność bycia widzianym, jak i przymus uczestnictwa w tym, co zewnętrzne (syndrom odwróconego Panoptikonu). W obliczu narzuconych warunków funkcjonowania użytkownik dokonuje modyfikacji, starając się "oswoić" zastaną przestrzeń.

Bibliografia (wybór)

1. Bieńczyk M., *Przezroczyść*, Wielka Litera, Warszawa 2015.
2. Foucault M., *Nadzorować i karać. Narodziny więzienia*, Wyd. Aletheia, Warszawa 2009.
3. Hall E. T., *Ukryty wymiar*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1976.
4. Härtung K., *Corso – Avenue – Boulevard. Utopia bulwaru*, [w:] Miasto w sztuce. Sztuka miasta, Rewers E. (red.), TAIWPN "Universitas", Kraków 2010, s. 207-221.
5. Herbert Z., *Kamień z katedry* [w:] Barbarzyńca w ogrodzie, Wyd. „Czytelnik”, Warszawa 2002.
6. Norberg-Schulz Ch., *Znaczenie w architekturze Zachodu*, Wyd. Murator, Warszawa 1999.
7. Pallasmaa J., *Oczy skóry. Architektura i zmysły*, Instytut Architektury, Kraków 2012.
8. Schama S., *Der Traum von der Wildnis*, Kindler, München 1996.
9. Scheerbart P., *Glasarchitektur*, "Verlag der Sturm", Berlin 1914.
10. Sławek T., *Genius loci jako doświadczenie. Prolegomena*, [w:] Genius loci. Studia o człowieku w przestrzeni, Kadłubek Z. i in. (red.), Wydawnictwo FA-art, Katowice 2007.
11. Tuan Yi-Fu, *Przestrzeń i miejsce*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1987.
12. Wala E., *Szkló we współczesnej architekturze*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice 2017.